ISSN (online):
3102-601X

Ban Dvor
ČASOPIS ZA DRUŠTVENE
I HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Prikaz i osvrt
Prihvaćeno: 1. 9. 2026.
Objavljeno: 12. 9. 2026.

eLokator: bd2027-003
DOI: https://doi.org/10.68268/bd/vl1u13

Ivan Mance, Kosinjska tiskara – povijesna, informacijska i kartografska studija (Velika Gorica: Kvaka, 2023.)

prof. dr. sc. Daniel Patafta
https://orcid.org/0000-0002-3927-8523
Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska — d.patafta@yahoo.com

Uvod: Knjiga Ivana Mancea *Kosinjska tiskara: Povijesna, informacijska i kartografska studija* opsežno je i ambiciozno znanstveno djelo posvećeno jednomu od najintrigantnijih pitanja hrvatske kulturne i knjižne povijesti – mogućemu mjestu djelovanja prve hrvatske glagoljske tiskare. Autor interdisciplinarno pristupa problematici, povezujući povijesnu analizu s informacijskim znanostima, kartografijom, proučavanjem glagoljske baštine, arhivskih izvora i materijalnih obilježja hrvatskoga Prvotiska. Upravo je širina metodološkoga pristupa jedna od najizraženijih vrijednosti ove studije.

Ključne riječi: Kosinjska tiskara, Kosinj, Bočać, Ivan Mance, Prvotisak, Misal iz 1483., Kosinjski brevijar iz 1491.

Ivan Mance, The Kosinj Printing House – A Historical, Informational, and Cartographic Study (Velika Gorica: Kvaka, 2023)

Introduction: Ivan Mance's book, *Kosinj Printing House – Historical, Information and Cartographic Study*, is a substantial and ambitious scholarly work devoted to one of the most intriguing questions in Croatian cultural and book history: the possible site of operation of the first Croatian Glagolitic printing house. The author takes an interdisciplinary approach to the subject, bringing together historical analysis, information sciences, cartography, the study of Glagolitic heritage and archival sources, and the material characteristics of the Croatian Prvotisak. The breadth of this methodological approach is one of the study's most distinctive strengths.

Key words: Kosinj printing house, Kosinj, Bočać, Ivan Mance, editio princeps, Missal of 1483, Kosinj Breviary of 1491

Ovaj je rad objavljen pod licencijom Creative Commons Autorstvo 4.0 Međunarodna (CC BY 4.0).

PRIKAZ KNJIGE

Polazeći od činjenice da mjesto tiskanja *Misala po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. nije navedeno u njegovu kolofonu, autor sustavno razmatra različite teze koje su se tijekom historiografije vezivale uz mjesto nastanka hrvatskoga Prvotiska. Time pitanje Kosinja ne promatra izdvojeno, nego ga postavlja unutar šireg historiografskog i kulturnopovijesnoga konteksta. Takav pristup omogućuje čitatelju praćenje razvoja pojedinih hipoteza, njihove argumentacije i mjesta koje kosinjska teza zauzima unutar dugotrajne znanstvene rasprave. Sama studija pritom jasno pokazuje koliko je problem određivanja mjesta tiskanja najstarijih hrvatskih glagoljskih inkunabula složen i koliko zahtijeva povezivanje različitih vrsta izvora.

Posebnu znanstvenu vrijednost knjige predstavlja autorovo nastojanje da povijesne izvore podvrgne metodološki strukturiranoj analizi i sintezi. To osobito dolazi do izražaja u istraživanju zapisa Broza (Ambroza) Kacitića u *Novakovom misalu* te slijepih otisaka u hrvatskome Prvotisku. Umjesto izdvajanja pojedinačnoga otiska, autor ih nastoji analizirati kao povezanu cjelinu. U knjizi se ističe upravo potreba metodološkoga pristupa i poštovanja pravila znanstveno-istraživačkoga rada, a slijepi otisci obrađuju se objedinjeno i kontekstualiziraju se u odnosu prema drugim povijesnim pokazateljima.

Važan doprinos studije nalazi se i u primjeni suvremenih informacijskih tehnologija. Digitalizacija građe i analiza snimaka visoke rezolucije omogućile su autoru detaljno proučavanje grafičkih elemenata Prvotiska. U okviru istraživanja identificirano je ukupno devet pozicija slijepoga tiska na pet stranica, s ukupno 340 znakova, pri čemu autor rezultate povezuje s Brozom Kacitićem, njegovim imenom i mogućim kosinjskim pavlinskim kontekstom. Neovisno o tome kako će buduća istraživanja vrednovati pojedine interpretacije, upravo detaljno evidentiranje, uspoređivanje i sistematiziranje takve građe predstavlja važnu osnovu za nastavak znanstvene rasprave.

Impresivan je i opseg neposrednoga rada na izvorima. Analiza slijepih otisaka trajala je više od godinu i pol dana, uključivala je komunikaciju s knjižnicama u Vatikanu, Sjedinjenim Američkim Državama, Rusiji i Austriji, kao i pregled sačuvanih primjeraka dostupnih u Hrvatskoj. Takav istraživački postupak svjedoči o ozbiljnosti pristupa građi i nastojanju da se zaključci temelje na što širemu korpusu dostupnih primjeraka i dokumentacije.

Jedan od posebno vrijednih segmenata knjige jest kartografsko istraživanje Kosinja i kosinjskoga prostora. Autor je analizirao čak 225 povijesnih geografskih karata prateći

pojavnost Kosinja od njegovih ranih kartografskih prikaza do kraja 19. stoljeća te identificirajući trideset različitih oblika njegova toponima. Time kartografski izvori prestaju biti tek ilustrativni dodatak povijesnoj raspravi i postaju samostalno sredstvo za razumijevanje povijesne vidljivosti i značenja Kosinja. U tome se dijelu osobito dobro očituje interdisciplinarni karakter knjige i potencijal digitalne humanistike za otvaranje novih istraživačkih pitanja u hrvatskoj historiografiji.

Vrijednost Manceove studije stoga nije samo u zastupanju kosinjske teze, nego i u količini prikupljene, sistematizirane i analizirane građe koju stavlja na raspolaganje budućim istraživačima. Autor povezuje historiografiju, arhivska istraživanja, kartografske izvore, glagoljsku pisanu baštinu i mogućnosti suvremenih informacijskih alata, pokazujući kako se tradicionalna povijesna pitanja mogu istraživati novim metodološkim postupcima.

Posebno treba pohvaliti činjenicu da knjiga ponovno otvara prostor za znanstvenu raspravu o Kosinju kao važnomu središtu hrvatske glagoljaške i knjižne kulture. Autorova interpretacija pojedinih pokazatelja zasigurno će biti predmet daljnjih stručnih rasprava, što je ujedno jedna od odlika relevantnoga znanstvenog rada: on ne zatvara istraživačka pitanja, nego potiče njihovo ponovno propitivanje, provjeravanje i nadograđivanje novim izvorima i metodama.

Kosinjska tiskara stoga predstavlja vrijedan doprinos istraživanju hrvatske glagoljaške, tiskarske i kulturne baštine. Riječ je o opsežnoj studiji koja se odlikuje istraživačkom upornošću, interdisciplinarnim pristupom i nastojanjem da se složeno pitanje početaka hrvatskoga tiskarstva sagleda iz više povezanih perspektiva. Knjiga će biti osobito zanimljiva povjesničarima, istraživačima glagoljaštva i hrvatske inkunabulistike, informacijskim stručnjacima, kartografima i svima koji proučavaju hrvatsku kulturnu baštinu.

U konačnici, najveća vrijednost ove monografije možda leži upravo u tome što Kosinj iz lokalnoga povijesnog okvira snažno vraća u raspravu o početcima hrvatske tiskane riječi. Manceovo istraživanje pruža bogatu znanstvenu građu, postavlja niz novih pitanja i nudi argumente koje buduća istraživanja neće moći zaobići. Kao takva, knjiga zaslužuje pozornost znanstvene i stručne javnosti te predstavlja poticaj daljnjem interdisciplinarnom proučavanju jednoga od najzanimljivijih poglavlja hrvatske kulturne povijesti.

Dodatnu težinu studiji daje autorov rad s arhivskom građom, osobito s rukopisnom ostavštinom Zvonimira Kulundžića u Državnome arhivu u Osijeku. Riječ je o iznimno opsežnoj građi od više desetaka tisuća stranica, čiji znatan dio još zahtijeva sustavnu

arhivističku obradu. Unatoč ograničenim uvjetima istraživanja, autor je u toj građi identificirao neobjavljene rukopise, novinske priloge, privatnu korespondenciju i fotografsku dokumentaciju relevantnu za problem Kosinjske tiskare. Već i takav djelomičan uvid pokazao je koliko značajnoga materijala još može biti skriveno u arhivskim fondovima te koliko postoji prostora za nastavak istraživanja.

Upravo je ta otvorenost prema novim izvorima važna znanstvena odlika ove monografije. Autor ne ostaje isključivo unutar već poznate i višestruko citirane literature, nego nastoji proširiti izvornu osnovu istraživanja. Arhivska građa pritom nije korištena samo ilustrativno: pronađeni primarni i sekundarni izvori usmjerili su daljnju analizu slijepih otisaka, potaknuli dodatna povijesna istraživanja te rezultirali i terenskim radom u samome Kosinju. Takvo kružno povezivanje arhiva, pisanih izvora, materijalne baštine i terenskoga istraživanja metodološki je posebno vrijedno jer omogućuje višestruku provjeru i kontekstualizaciju pojedinih povijesnih tragova.

Terenska komponenta istraživanja dodatno pokazuje autorovu predanost izvorima. U studenome 2021. proveden je pregled dokumentacije, knjiga, spisa i prostora više kosinjskih crkava, a uključujući i sakristije, podrume, tavane te župne urede. Takav pristup doveo je i do pronalaska zanimljive glagoljske građe koja dotad nije bila dovoljno poznata znanstvenoj javnosti. Time istraživanje nadilazi granice klasične kabinetske historiografije i pokazuje koliko neposredan rad na lokalitetu može biti važan u proučavanju kulturne i crkvene povijesti.

Također vrijedi naglasiti i autorov kritički odnos prema prethodnoj historiografiji. Mance automatski ne preuzima zaključke prijašnjih autora, nego ih raščlanjuje s obzirom na njihove izvore, metodologiju i unutarnju logiku argumentacije. U pojedinim poglavljima primjenjuje induktivno zaključivanje, analizu i sintezu te usporedno vrednovanje različitih vrsta podataka. Autor i sam izrijekom naglašava interdisciplinarnost problematike najstarijih hrvatskih tiskara i potrebu uključivanja različitih znanstvenih područja u njezino istraživanje. To studiji daje metodološku širinu koja je osobito važna u području u kojemu nedostatak izravnih izvora zahtijeva pozorno povezivanje većega broja posrednih pokazatelja.

U kartografskome dijelu monografije dodatno se očituje svijest da povijesna karta nije tek geografski prikaz, nego i proizvod vremena, političkih okolnosti te kulturnoga konteksta u kojemu je nastala. Autor razmatra različite kartografske tradicije i skupine autora, a posebnu

pozornost posvećuje najranijim prikazima Kosinja i njegovim različitim toponimskim oblicima. Najstariji potvrđeni kartografski prikaz koji se u knjizi obrađuje nalazi se na karti *Tabula Hungariae* iz 1528., a osobita pozornost pridaje se i talijanskoj kartografskoj tradiciji te Giacomu Gastaldiju. Takva analiza vrijedna je ne samo za pitanje tiskare, nego i za povijest prostora, naselja i percepcije Kosinja u ranonovovjekovnoj Europi.

Još jedna važna odlika knjige jest njezina iznimna dokumentarnost. Velik broj izvora, priloga, karata, fotografija, tablica, reprodukcija i analitičkih prikaza čini monografiju svojevrsnim istraživačkim repozitorijem. Čak i kada se čitatelj ne složi sa svakim autorovim interpretativnim zaključkom, količina predstavljene građe omogućuje samostalno prosuđivanje i otvara mogućnost alternativnih čitanja. To je važna kvaliteta znanstvenoga djela jer vrijednost istraživanja ne proizlazi isključivo iz konačne teze, nego i iz transparentno predočenoga puta kojim se do nje došlo.

Osobito valja istaknuti istraživanje slijepih otisaka u Prvotisku. Autor naglašava da se pojedini slijepi otisak ne može promatrati izolirano, nego da je potrebno analizirati sve poznate otiske kao cjelinu, pri čemu se poziva i na prijašnja metodološka upozorenja akademkinje Anice Nazor. Rezultat takva pristupa jest pokušaj objedinjavanja svih detektiranih elemenata u jedinstvenu interpretacijsku strukturu. Takav postupak pokazuje težnju prema cjelovitome čitanju izvora, što predstavlja jednu od metodološki najzanimljivijih točaka knjige.

Monografija je važna i zato što jasno pokazuje potencijal digitalne humanistike u području povijesti knjige. Visokorezolucijske snimke, digitalno mjerenje, obrada grafičkih elemenata i mogućnost usporedbe udaljenih primjeraka iste inkunabule otvaraju istraživačke mogućnosti koje prethodnim generacijama istraživača nisu bile dostupne. Sam autor naglašava kako je digitalizacija knjižničnoga i arhivskoga materijala omogućila pristup velikim količinama povijesne građe iz svjetskih institucija, što je bilo presudno i za kartografsku i za informacijsku komponentu njegova rada.

U tome smislu, *Kosinjska tiskara* može se čitati i kao primjer suvremenoga modela istraživanja kulturne baštine, u kojemu klasični povjesničarski rad nije suprotstavljen tehnologiji, nego je njome nadograđen. Autor pokazuje kako digitalni alat sam po sebi nije dokaz, ali može bitno unaprijediti identifikaciju, mjerenje, uspoređivanje i vizualizaciju povijesnoga materijala. Upravo spoj tradicionalne kritike izvora i novih informacijskih

mogućnosti predstavlja jedan od najperspektivnijih pravaca budućega razvoja humanističkih istraživanja.

Znanstvena vrijednost studije očituje se i u činjenici da autor ne ostavlja dojam da je istraživački proces završen. Naprotiv, na više mjesta izrijekom predlaže nastavak rada, osobito cjelovitu obradu Kulundžićeve arhivske ostavštine. Prema autorovoj procjeni, sustavni pregled i digitalizacija te građe mogli bi otvoriti čitav niz novih povijesnih izvora te rezultirati budućim radovima i monografijama. Takav stav pokazuje svijest o privremenosti znanstvenih zaključaka i potrebi njihova neprestanoga provjeravanja novim izvorima.

Posebno je značajno što knjiga uspijeva povezati lokalnu povijest Kosinja s puno širim procesima: razvojem europskoga tiskarstva, glagoljaškom kulturom, djelovanjem pavlina, poviješću Frankapana, srednjovjekovnom pismenošću, kartografijom i prijelazom iz rukopisne u tiskanu kulturu. Kosinj se tako u knjizi ne prikazuje samo kao geografska lokacija, nego i kao prostor na kojemu se susreću različite kulturne, jezične, crkvene i političke tradicije. Upravo ta mogućnost povezivanja mikrohistorijskog prostora s velikim procesima europske kulturne povijesti daje studiji dodatnu interpretativnu snagu.

Djelo također zaslužuje pohvalu zbog hrabrosti ponovnoga preispitivanja pitanja koje je desetljećima opterećeno različitim historiografskim pretpostavkama. U znanosti je osobito važno da se jednom prihvaćene interpretacije ne pretvore u nedodirljive postulate. Manceova knjiga pokazuje vrijednost ponovnoga otvaranja starih pitanja kada se pojave novi izvori, nove metode ili mogućnosti drukčijega povezivanja već poznatih podataka. Upravo u tome valja prepoznati jednu od njezinih najvažnijih znanstvenih poruka.

Pritom znanstveni doprinos ove knjige ne treba ograničavati samo na pitanje konačne ubiciranosti prve hrvatske tiskare. Jednako je važna rekonstrukcija kulturnoga i intelektualnoga okruženja u kojemu je bilo moguće stvaranje tako zahtjevnoga djela kao što je hrvatski glagoljski Misal iz 1483. U tome se smislu ponovno razmatraju ljudi, crkvene ustanove, tekstualna tradicija, rukopisni predlošci, mreže komunikacije i lokalna glagoljaška kultura. Takav kontekstualni pristup iznimno je važan jer povijest tiskarstva nije samo povijest tiskarskoga stroja, nego i povijest znanja, ljudi i društvenih mreža potrebnih da bi tiskana knjiga uopće nastala.

Čitatelju se tako pruža slika Kosinja kao prostora slojevite kulturne memorije. Glagoljski fragmenti, povijesni zapisi, kartografski prikazi, crkvena dokumentacija, toponimija, arhivska

građa i materijalni tragovi promatraju se kao dijelovi šire povijesne cjeline. U tome smislu knjiga značajno doprinosi i afirmaciji lokalne baštine, ali bez njezina svođenja na lokalnu važnost. Naprotiv, lokalna baština ovdje postaje polazište za razumijevanje nacionalnih i europskih kulturnih procesa.

Posebno je pohvalno što autor ulaže znatan napor u sistematizaciju prijašnjih istraživanja. Time knjiga dobiva i historiografski karakter: ona nije samo predstavljanje nove interpretacije, nego i pregled razvoja jedne dugotrajne znanstvene rasprave. Za buduće istraživače takav je pregled iznimno koristan jer omogućuje praćenje nastanka pojedinih teza, njihova prihvaćanja, kritike i transformacije tijekom vremena.

ZAKLJUČAK

Zbog svega navedenoga može se zaključiti kako se radi o monografiji koja značajno obogaćuje literaturu o hrvatskoj inkunabulistici i glagoljaškoj kulturi. Njezina snaga nalazi se prije svega u širini izvornoga materijala, interdisciplinarnosti, istraživačkoj upornosti, primjeni novih tehnoloških mogućnosti i hrabrosti otvaranja pitanja koja još nisu konačno riješena.

Manceova *Kosinjska tiskara* može se stoga smatrati vrijednim poticajem novom ciklusu istraživanja početaka hrvatskoga tiskarstva. Njezini zaključci pozivaju na provjeru, njezini izvori na daljnju obradu, a njezina metodologija na interdisciplinarni dijalog povjesničara, filologa, informacijskih stručnjaka, kartografa, kodikologa i drugih istraživača hrvatske pisane baštine.

Knjiga zaslužuje priznanje i zbog činjenice da u središte znanstvenoga interesa vraća jedno od temeljnih pitanja hrvatske kulturne povijesti: gdje je, u kakvome intelektualnom i društvenom okruženju te zahvaljujući kojim ljudima nastala prva hrvatska tiskana knjiga? Samo postavljanje toga pitanja na način koji uključuje nove izvore, digitalne metode, arhivska istraživanja i ponovno vrednovanje starih teza već predstavlja znatan doprinos.

Stoga se *Kosinjska tiskara: Povijesna, informacijska i kartografska studija* može preporučiti kao ozbiljno, sadržajno bogato i znanstveno poticajno djelo. Ono istodobno čuva svijest o važnosti hrvatske glagoljaške baštine i pokazuje kako se o njoj može govoriti suvremenim istraživačkim jezikom. Pred nama je monografija koja će, neovisno o daljnjemu razvoju

rasprave o mjestu tiskanja hrvatskoga Prvotiska, ostati važnom referentnom točkom za proučavanje Kosinja, hrvatskoga glagoljaštva, inkunabulistike i povijesti hrvatske tiskane riječi. U tome smislu autoru valja odati priznanje na višegodišnjemu istraživačkom naporu, temeljitosti u prikupljanju izvora i nastojanju da jedan iznimno zahtjevan povijesni problem razmotri iz što više perspektiva. Kosinjska tiskara nije samo knjiga o jednoj mogućoj tiskari; ona je knjiga o povijesti hrvatske pismenosti, kulturnoj memoriji, snazi izvora i trajnoj potrebi znanosti da ponovno postavlja pitanja ondje gdje odgovori još nisu konačni.

Upravo zbog toga ovo djelo zavrjeđuje istaknuto mjesto u suvremenoj hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj literaturi te pozornost svakoga tko se bavi poviješću hrvatske knjige i nacionalne kulturne baštine.